

ΕΚΘΕΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Διδάγματα από το Πρόγραμμα

Inclusive Schools

www.inclusiveschools.net

Η παρούσα έκθεση πολιτικής έχει συνταχθεί στο πλαίσιο του προγράμματος InScool “Inclusive Schools” (2019-2021) υπό τον συντονισμό του British Council και σε συνεργασία με τους φορείς Expedition Inside Culture, Scottish Development Education Center (ScotDec), Asamblea de Cooperación Por la Paz (ACPP), The Organizing bureau of European school students unions (Obessu), Lifelong Learning Platform (LLL) και το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ), και έχει χρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο του προγράμματος Erasmus +.

Επιμέλεια: Lifelong Learning Platform [Πλατφόρμα Δια Βίου Μάθησης] (LLL), Βέλγιο
Συντάκτης: Έρικα Μαρία Ροντρίγκεζ Σομλυάου (LLL)
Εσωτερική κριτική αναθεώρηση: Εταίροι του προγράμματος InScool
Σχεδιασμός: Πρόγραμμα Bonhomia

Η στήριξη που παρέχει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την παραγωγή αυτής της έκδοσης δε συνιστά υιοθέτηση του περιεχομένου της, το οποίο αντικατοπτρίζει μόνο τις απόψεις των συντακτών της. Η Επιτροπή δε φέρει καμία ευθύνη για οποιουδήποτε είδους χρήση των πληροφοριών που περιέχονται στην παρούσα έκδοση.

Νοέμβριος 2020

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ INCLUSIVE SCHOOLS

Το πλαίσιο

Το πρόγραμμα

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Υλοποιηθείσες δράσεις

Δυνατά και αδύναμα σημεία

Εξωτερικά εμπόδια

Απροσδόκητα αποτελέσματα

Καλές πρακτικές

Προκλήσεις

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τι εννοούμε με τον όρο «συμπερίληψη»;

Ο όρος συμπερίληψη ή συμπεριληπτική εκπαίδευση αναφέρεται στην εκπαίδευση η οποία είναι βασισμένη σε έννοιες, μοντέλα και διαδικασίες που επικεντρώνονται στην ισότιμη πρόσβαση και συμμετοχή στη μάθηση όλων των παιδιών, ανεξάρτητα από το φύλο τους, τις ικανότητες ή τις αναπηρίες τους, τη φυλή, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση ή κάθε άλλη διαφορά¹. Σημαίνει το να δίνεται σε όλους τους μαθητές πρόσβαση στην εκπαίδευση καθώς και η ευκαιρία να την απολαύσουν μαζί με τους συμμαθητές τους, τιμώντας τη διαφορετικότητα και προωθώντας ίσες ευκαιρίες για όλους τους μαθητές. Η συμπερίληψη με τη σειρά της αυξάνει την παρουσία, τη συμμετοχή και την καλή επίδοση όλων των μαθητών και αναγνωρίζει και ελαχιστοποιεί τα εμπόδια στη μάθηση και τη συμμετοχή.

Τα σχολεία μπορούν να θεωρηθούν μικρόκοσμοι οι οποίοι αντικατοπτρίζουν αυτό που συμβαίνει σε μακροσκοπικό επίπεδο. Το εκπαιδευτικό σύστημα λειτουργεί εντός του πλαισίου ευρύτερων κοινωνικών και διαρθρωτικών παραγόντων και μπορεί να αντανakλά και να αναπαραγάγει περιβάλλοντα τα οποία δεν προστατεύουν τα παιδιά και τους εφήβους από τον αποκλεισμό. Το να πηγαίνει ένα παιδί στο σχολείο δεν αποτελεί εγγύηση ότι λαμβάνει και ποιοτική εκπαίδευση. Υπολογίζεται ότι 250 εκατομμύρια παιδιά σε όλον τον κόσμο δε μπορούν να διαβάσουν, να γράψουν ή να μετράνε καλά, ακόμα και αν έχουν πάει στο σχολείο. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτό το παγκόσμιο πρόβλημα, ο τέταρτος στόχος βιώσιμης ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών επικεντρώνεται όχι μόνο στην πρόσβαση στην εκπαίδευση, αλλά και στην ισότιμη και ποιοτική εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς. Ως ποιοτική εκπαίδευση αντιλαμβανόμαστε εκείνη που επικεντρώνεται στο παιδί ως σύνολο – στην κοινωνική, συναισθηματική, πνευματική, σωματική και γνωσιακή ανάπτυξη κάθε μαθητή ανεξάρτητα από το φύλο, τη φυλή, την εθνικότητα, την κοινωνικοοικονομική του κατάσταση, ή τον τόπο στον οποίο βρίσκεται... Μια ποιοτική εκπαίδευση βασίζεται σε τρεις κομβικούς πυλώνες: τη διασφάλιση της πρόσβασης σε ποιοτικούς εκπαιδευτικούς, τη διάθεση προς χρήση ποιοτικών μαθησιακών εργαλείων και επαγγελματικού εξοπλισμού, και την καθιέρωση ενός ασφαλούς και υποστηρικτικού ποιοτικού μαθησιακού περιβάλλοντος². Οι χαμηλότερες εκπαιδευτικές επιδόσεις επιδρούν αρνητικά στην κοινωνική και οικονομική συμπερίληψη και ένταξη, και αυξάνουν την πιθανότητα να οδηγηθεί ένα άτομο σε περιθωριοποίηση. Αυξάνουν τον κίνδυνο να εγκαταλείψουν οι νέοι το σχολείο πρόωρα και να μείνουν εκτός εργασίας, εκπαίδευσης και κατάρτισης (NEET)³.

¹ InScool project Educational Pack

² Education International and ASCD: The 2030 Sustainable Development Goals and the Pursuit of Quality Education for All

³ LLLP and CEDEFOP (2019) - Implementing a holistic approach to lifelong learning: Community Lifelong Learning Centres as a gateway to multidisciplinary support teams

Τα παιδιά και οι νέοι που έχουν μια αντίξοχη εμπειρία στο σχολείο έχουν λιγότερες πιθανότητες να επιτύχουν στη ζωή τους και είναι λιγότερο πιθανό ότι θα συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους⁴. Για να αντισταθμιστούν αυτοί οι κίνδυνοι, είναι απαραίτητο να υιοθετήσουμε μια εκπαιδευτική διαδικασία βασισμένη πάνω σε αρχές συμμετοχικής μάθησης και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μια τέτοια εκπαίδευση θα πρέπει να επικεντρώνεται τόσο στη συμμετοχή όλων των μαθητών στην καθημερινή ζωή του σχολείου όσο και στις οικογένειές τους στην ευρύτερη κοινότητα.

Οι σχέσεις που μπορούν να χτίσουν οι δάσκαλοι εντός και εκτός της σχολικής κοινότητας είναι σημαντικές για τον εκδημοκρατισμό της σχολικής διακυβέρνησης και την ενδυνάμωση της λογοδοσίας στις τοπικές κοινωνίες. Η διαδικασία θα πρέπει επίσης να επικυρώνεται πλήρως από τα σχολεία και να υποστηρίζεται από την εκπαιδευτική πολιτική. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να διαχειριστούν την αυξανόμενη ποικιλομορφία στις τάξεις τους, καθώς και τις προσδοκίες των γονέων και των κοινοτήτων. Υπάρχει επομένως, μια πιεστική ανάγκη επεξεργασίας της έννοιας της συνύπαρξης αλλά και διαμόρφωσης αντίστοιχων προσεγγίσεων χωρίς αποκλεισμούς στην εκπαίδευση προκειμένου να δημιουργηθεί ευημερία, σταθερότητα και συνοχή στην κοινότητα⁵.

⁴ Eurostat: [Adult learning statistics](#). Εκείνοι που ολοκλήρωσαν, το πολύ, την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, είχαν τις λιγότερες πιθανότητες να έχουν συμμετάσχει στη δια βίου μάθηση σε ποσοστό 23.6%.

⁵ [LLL position paper \(2019\)](#) - 21st Century Learning Environments

Πλαίσιο

Το πρόγραμμα InScool υλοποιείται από τον Ιανουάριο του 2019 και θα λήξει τον Ιανουάριο του 2021. Βασίζεται στην παγιωμένη συνεργασία που έχει δημιουργηθεί υπό την ηγεσία ενός διακεκριμένου οργανισμού με εκτενή εμπειρία στη συνεργασία με σχολεία σε όλον τον κόσμο, του British Council. Κάθε εταίρος εκπροσωπούσε ομάδες ενδιαφερομένων μερών απαραίτητων για την επιτυχία του προγράμματος. Αυτές συμπεριλάμβαναν τους εξής:

- Τον τομέα της κοινωνίας των πολιτών και των ΜΚΟ, τόσο σε τοπικό επίπεδο για να υιοθετηθούν πρακτικές ενάντια στον αποκλεισμό μαζί με σχολεία (Expedition Inside Culture, Scotdec, ACP), όσο και στο επίπεδο της ΕΕ εκπροσωπώντας μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (OBESSU) και εκπαιδευτικούς φορείς (LLL).
- Έναν δημόσιο οργανισμό υπαγόμενο στο Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδας, ο οποίος διεξάγει έρευνες στον τομέα της σχολικής εκπαίδευσης (ΙΕΠ).

Η ποικιλομορφία εντός της ομάδας διασφάλισε ότι το πρόγραμμα θα ανταποκρινόταν στις ανάγκες των ομάδων-στόχος και ότι θα προσέγγιζε δυναμικά μια σειρά από ενδιαφερόμενα μέρη στον τομέα της εκπαίδευσης.

Η υλοποίηση του προγράμματος έγινε εν τω μέσω μιας περιόδου σημαντικών αλλαγών σε όλη την Ευρώπη. Στην αρχή του προγράμματος, η Ευρώπη διερχόταν ήδη κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αναταραχές οι οποίες οδηγούσαν σε σταδιακό κατακερματισμό της κοινωνίας και επέφεραν ανισότητα και περιορισμένη πρόσβαση σε θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα (όπως η πρόσβαση στην εκπαίδευση για όλους⁶). Τα ζητήματα αυτά οξύνθηκαν έτι περαιτέρω από την πανδημία της COVID-19 αυξάνοντας ακόμα περισσότερο την απειλή του αποκλεισμού για τις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.

Στόχος του προγράμματος ήταν να αντιμετωπίσει αυτά τα ζητήματα φιλοδοξώντας να ενσωματώσει τις αρχές της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στη διαχείριση των σχολείων της Ευρώπης. Υποστήριξε την ανάδειξη μιας κοινότητας ηγετικών στελεχών που υπερασπίζονται τη συμπερίληψη, και η οποία αποτελείται από διευθυντές σχολείων, εκπαιδευτικούς, προσωπικό και μαθητές. Το μακροπρόθεσμο όραμα πίσω από το πρόγραμμα είναι η σταδιακή μεταμόρφωση της σχολικής κουλτούρας και η εγκαθίδρυση μιας νοοτροπίας ενάντια στους αποκλεισμούς μέσω της υιοθέτησης μακροπρόθεσμων στρατηγικών συμπερίληψης στα σχολεία και της συμμετοχής σχολικών κοινοτήτων σε σχέδια δράσης και συνεργασίες που προωθούν την ισότητα και εκτιμούν την αξία της διαφορετικότητας.

Στην πιλοτική διαχείριση του εκπαιδευτικού υλικού που παρήχθη στο πλαίσιο του προγράμματος συμμετείχαν ενεργά πέντε εταίροι: τέσσερις σε εθνικό επίπεδο (Πολωνία, Ισπανία, Ελλάδα και Σκωτία) και ένας σε επίπεδο ΕΕ (OBESSU). Η παρούσα έκθεση επικεντρώνεται στις χώρες αυτές καλύπτοντας παράλληλα και το επίπεδο της ΕΕ. Αναλύει τα αποτελέσματα των υλοποιηθεισών δραστηριοτήτων

⁶ Όπως ορίζεται στο άρθρο 1 του [European Pillar of Social Rights](#)

συσχετίζοντάς τα με το ευρύτερο πολιτικό, κοινωνικό, νομοθετικό και πολιτισμικό πλαίσιο.

Η υλοποίηση των δράσεων του InScool απέδειξε τη σημασία του προγράμματος. Ζητήματα συμπερίληψης προέκυψαν όταν επαγγελματίες εκπαιδευτικοί έπρεπε να μεταφέρουν σε ψηφιακό περιβάλλον το προβλεπόμενο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Ήταν προφανές ότι οι αρχικές συνθήκες (υποδομή πληροφορικής, εξοπλισμός, εμπειρία σχετικά με την ψηφιακή μάθηση, δεξιότητες του προσωπικού) έθεσαν τα σχολεία της ΕΕ σε μη ισότιμη βάση ως προς την αντιμετώπιση των πρωτόγνωρων προκλήσεων της πανδημίας. Σε κάποιες περιπτώσεις, εφαρμόστηκαν καλές πρακτικές ενώ σε άλλες, η πρόσβαση των ευάλωτων ομάδων, η συμπερίληψη, και η συμμετοχή στη μάθηση αποδείχθηκαν ακόμα πιο δύσκολες από ό,τι σε παραδοσιακά περιβάλλοντα που λειτουργούν δια ζώσης. Η ψηφιοποίηση αποτελεί γενικά μια προτεραιότητα που είναι περισσότερο «της μόδας» για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής απ' ό,τι η συμπερίληψη, ωστόσο αυτές οι δύο πρέπει να συμβαδίζουν και να τυγχάνουν εφαρμογής σε μεγάλη κλίμακα και με συνεκτικό τρόπο ανταποκρινόμενες πρακτικά στην ανάγκη να έχουν όλοι βασικές ψηφιακές δεξιότητες. Αυτό σημαίνει ότι παρά τη ζημία που προκάλεσε η πανδημία στις προγραμματισμένες δράσεις του προγράμματος InScool, δημιούργησε επίσης κι ένα όφελος υπό την έννοια ότι αύξησε τη σημασία του στα μάτια των υπευθύνων χάραξης πολιτικής. Αποτέλεσε μία ακόμα ευκαιρία για οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στην ΕΕ και εκπροσωπούν παράγοντες εμπλεκόμενους με τη σχολική εκπαίδευση να θέσουν το ζήτημα της συμπερίληψης.⁷

Μέσα από αυτό το έγγραφο στόχο έχουμε να μοιραστούμε με επαγγελματίες εκπαιδευτικούς και οργανώσεις που εργάζονται για τη συμπερίληψη τα διδάγματα που προέκυψαν μέσα από το πρόγραμμα InScool, τις βασικές επιτυχίες καθώς και τα σημεία που χρήζουν βελτίωσης προκειμένου να υποστηρίξουμε το έργο και τις πρακτικές τους. Επιπροσθέτως, το έγγραφο αυτό μπορεί να χρησιμεύσει ως ένα εργαλείο για τους υπευθύνους χάραξης πολιτικής, με το οποίο μπορούν να υποστηρίξουν τεκμηριωμένες πολιτικές συμπερίληψης στον τομέα δικαιοδοσίας τους. Τέλος, το έγγραφο αυτό λειτουργεί και ως βάση για τον σχεδιασμό πολιτικών συστάσεων για Υπουργεία, περιφερειακές και εθνικές αρχές καθώς και για υπεύθυνους χάραξης πολιτικής σε επίπεδο ΕΕ.

⁷ Βλέπε: [OBESSU reaction](#) to the 'Impact of COVID-19 on General Secondary Education and Vocational Education'. [ESHA report](#) on 'The impacts and challenges of Covid-19 at the start of the new school year'. [ECSWE manifesto](#) '7 lessons learned from COVID -19'.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

Καλές πρακτικές

- **Τί είναι καλή πρακτική;** Η υλοποίηση του προγράμματος ανέδειξε την ανάγκη για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη να συμφωνήσουν σε έναν κοινό ορισμό του τί είναι καλή πρακτική. Υπάρχει ανάγκη για περισσότερη καθοδήγηση και για την καθιέρωση ενός συνόλου κριτηρίων σχετικά με τις καλές πρακτικές συμπερίληψης.
- **Εκπαίδευση από συνομηλίκους:** Η εκπαίδευση από συνομηλίκους (αλληλοδιδασκτική μέθοδος) έχει αποδειχθεί ότι αποτελεί καίριο παράγοντα επιτυχίας σε προγράμματα συμπεριληπτικής εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτικές δράσεις από συνομηλίκους μπορούν να βοηθήσουν τους μαθητές να ανταποκριθούν καλύτερα σε ζητήματα συμπερίληψης. Και οι εκπαιδευτικοί είδαν τα πλεονεκτήματα αυτής της μεθοδολογίας και παρατήρησαν πως για τα παιδιά ήταν πιο εύκολο να ανοιχτούν όταν συνεργάζονταν μαζί με άλλα παιδιά.
- **Ενδυνάμωση σημαίνει βιωσιμότητα:** Συνίσταται σθεναρά να άρουμε τα εμπόδια προκειμένου να ενδυναμώσουμε τους εκπαιδευτικούς έτσι ώστε να αναλάβουν δράση προς τη βελτίωση της συμπερίληψης στα σχολεία. Οι πρακτικές συμπερίληψης που το InScool επιδιώκει να ενσωματώσει στα σχολεία δε μπορούν να είναι βιώσιμες παρά μόνο αν συνοδεύονται από ένα ισχυρό κίνητρο από την πλευρά των εμπλεκόμενων φορέων αλλά και από κατάλληλη διοικητική υποστήριξη.
- **Προσέγγιση της κοινότητας:** Τα σχολεία θα πρέπει να εξετάσουν το πώς επικοινωνούν και συνεργάζονται με τις κοινότητες τους. Οι καλές πρακτικές που επισημαίνονται στο InScool συμπεριλαμβάνουν την ανταλλαγή πληροφοριών σε διάφορες γλώσσες με γονείς και κηδεμόνες, τη διοργάνωση επιπλέον δράσεων κατά τη διάρκεια διάφορων θρησκευτικών εορτών και τη διοργάνωση δράσεων για τα δικαιώματα του παιδιού.

Αντιμετώπιση των προκλήσεων

- **COVID-19 και ψηφιοποίηση:** Οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων θα πρέπει να λάβουν υπόψιν τις επιπτώσεις της πανδημίας στις νέες πολιτικές συμπεριληπτικής και ψηφιακής εκπαίδευσης. Τα σχολεία πρέπει να εργασθούν για την καθιέρωση καναλιών επικοινωνίας με τις κοινότητές τους προκειμένου να μετριάσουν τα ζητήματα που ενδεχομένως προκύψουν κατά τη διάρκεια της εξ αποστάσεως μάθησης.
- **Συμμετοχή σε επίπεδο σχολείου:** Κατά τον σχεδιασμό πρωτοκόλλων συμπερίληψης θα πρέπει να διασφαλίζεται η συμμετοχή όλων, από τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές έως τους γονείς και το προσωπικό. Όλοι οι χώροι του σχολείου θα πρέπει να ληφθούν υπόψιν στον σχεδιασμό, από το κυλικείο έως τις αθλητικές εγκαταστάσεις, προκειμένου να διασφαλιστεί μια προσέγγιση δια βίου μάθησης.
- **Πολυεπίπεδα εκπαιδευτικά συστήματα:** Οι εταίροι του προγράμματος πρέπει να είναι καλύτερα προετοιμασμένοι να συνδιαλλαγούν με τα διάφορα επίπεδα διοίκησης που είναι ριζωμένα στο εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας. Αυτό θα βοηθούσε στο να αποφευχθεί η παρακώλυση της υλοποίησης των δράσεων του προγράμματος.
- **Εθνικές και περιφερειακές πολιτικές:** Στις χώρες εταίρους του προγράμματος πρέπει να βελτιωθεί η διασύνδεση των πολιτικών συμπερίληψης στο κοινωνικό και το εκπαιδευτικό πεδίο. Επιπροσθέτως, θα ήταν ωφέλιμο να γίνει μια στροφή από την «εκ των άνω προς τα κάτω» προσέγγιση που συχνά δε διασφαλίζει ότι τα σχολεία θα έχουν τους κατάλληλους πόρους για να υλοποιήσουν πολιτικές συμπεριληπτικής εκπαίδευσης.
- **Πολιτική συνεκτικότητα σε επίπεδο ΕΕ:** Θα ήταν ωφέλιμο αν η ΕΕ χρησιμοποιούσε τη θέση της για να επιτύχει έναν ομόφωνα αποδεκτό ορισμό της συμπεριληπτικότητας και της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, έτσι ώστε να δημιουργηθούν κατανοητές και ξεκάθαρες δημόσιες πολιτικές σε όλη την Ευρώπη.
- **Ενσωμάτωση της διάστασης της συμπερίληψης σε όλα τα προγράμματα της ΕΕ:** Πέραν από το να εκδίδονται προσκλήσεις υποβολής προτάσεων ειδικά προσανατολισμένες στην συμπερίληψη, η διάσταση αυτή θα πρέπει να ενταχθεί συστηματικά σε όλα τα προγράμματα που χρηματοδοτούνται από την ΕΕ. Τα ζητήματα αυτά θα πρέπει να ληφθούν υπόψιν κατά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού εγχειριδίου που κυκλοφόρησε πρόσφατα και ενόψει του πλαισίου Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας που θα διαδεχθεί το «ΕΚ 2020».
- **Προσέγγιση ενδιαφερομένων φορέων και συνεργασία σε επίπεδο ΕΕ:** Τα όργανα της ΕΕ θα πρέπει να διασφαλίσουν τη συμμετοχή όλων των σημαντικών ενδιαφερομένων φορέων κατά την επεξεργασία πολιτικών συμπερίληψης. Η ΕΕ θα πρέπει να εργασθεί για το κλείσιμο της ψαλίδας μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων δράσης. Μια τέτοια κίνηση συμπεριλαμβάνει την αναγνώριση του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών στην υποστήριξη σχολείων προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης.

Επιπλέον, οι συνεργασίες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, συμπεριλαμβανομένου και του ΗΒ, συνιστούν προστιθέμενη αξία και για τους εταίρους του προγράμματος και για τους επωφελούμενους από αυτό. Οι συμμετέχουσες οργανώσεις βελτιώνουν τις πρακτικές τους, προς όφελος των σχολικών κοινοτήτων. Οι συνεργασίες αυτές θα πρέπει να ενθαρρύνονται περαιτέρω και να ενδυναμώνονται.

- **Μακροπρόθεσμο όραμα για την ΕΕ:** Τα χρηματοδοτικά εργαλεία της ΕΕ, ιδίως το Erasmus+, θα πρέπει να παρέχουν ευκαιρίες χρηματοδότησης για τη συνέχιση επιτυχημένων προγραμμάτων όπως το InScool, προκειμένου να διασφαλισθεί ότι θα επιτευχθούν οι προσδοκώμενες αλλαγές, καθώς δύο χρόνια δεν είναι επαρκές διάστημα για να επέλθουν αλλαγές μεγάλης διάρκειας.

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ INCLUSIVE SCHOOLS

Το πλαίσιο

Προτού υπεισέλθουμε στις λεπτομέρειες του προγράμματος, θα εξετάσουμε τα υφιστάμενα ευρωπαϊκά και εθνικά πλαίσια εντός των οποίων αναπτύχθηκε και υλοποιήθηκε το πρόγραμμα.

Ευρωπαϊκό πλαίσιο

Τον Ιανουάριο του 2019 όταν ξεκίνησε το πρόγραμμα, στην Ευρώπη υπήρχε ήδη κοινωνική, πολιτική και οικονομική δυσарέσκεια. Η κοινωνία κατακερματιζόταν ολοένα και περισσότερο, με την ανισότητα να αυξάνεται και την πρόσβαση σε θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα να περιορίζεται για μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού. Η πανδημία της COVID-19 αύξησε ακόμα περισσότερο την απειλή αποκλεισμού για τις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Οι ομάδες εκείνες επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τα περιοριστικά μέτρα, ιδίως από το κλείσιμο των σχολείων και την προσαρμογή στην εξ αποστάσεως μάθηση. Τα ενδιαφερόμενα μέρη, συμπεριλαμβανομένων των διευθυντών σχολείων, του προσωπικού, των εκπαιδευτικών, των μαθητών, και των γονέων, έπρεπε να αλλάξουν δραστικά τις σχολικές και διδακτικές πρακτικές τους για να συνεχίσουν το εκπαιδευτικό τους έργο υπό αυτές τις συνθήκες.

Έρευνες έχουν δείξει ότι τα σωματικά χαρακτηριστικά, η φυλή, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση και η ιδιότητα του μετανάστη είναι μερικοί παράγοντες που οδηγούν στο να εκλαμβάνεται ένα παιδί ως διαφορετικό ενώ αυξάνουν την πιθανότητα το παιδί αυτό να υποστεί εκφοβισμό ή αποκλεισμό⁸. Λαμβάνοντας υπόψιν ότι ο αριθμός των μεταναστών παγκοσμίως αυξάνεται ραγδαία, η ανάγκη για συμπεριληπτική εκπαίδευση είναι πιο επιτακτική από ποτέ. Τα στοιχεία δείχνουν ότι οι πρόσφυγες είναι πέντε φορές πιθανότερο να μη γραφτούν στο σχολείο από ό,τι οι συνομήλικοί τους που δεν είναι πρόσφυγες⁹. Σε επίπεδο ΕΕ, το χάσμα μεταξύ παιδιών από μη προνομιούχες οικογένειες και παιδιών από προνομιούχες οικογένειες είναι αξιοσημείωτο. Κατά μέσο όρο, τα παιδιά που κινδυνεύουν από τη φτώχεια ή τον κοινωνικό αποκλεισμό (AROPÉ¹⁰) μένουν πίσω περίπου 11 ποσοστιαίες μονάδες εν συγκρίσει με παιδιά που δεν βρίσκονται σε αντίστοιχη κατάσταση¹¹.

⁸ See: UK Department of Education (2015), Sweeting, H. and West, P. (2001), From Peer to Peer: European Schools Cooperating to be Bullying Free (2016), Downes P. and Cefai, C (2016).

⁹ UNESCO (2016).

¹⁰ Eurostat: Ο όρος AROPE αντιστοιχεί στο σύνολο των ατόμων που είτε κινδυνεύουν από τη φτώχεια, ή στερούνται σε πολύ μεγάλο βαθμό υλικών πόρων ή ζουν σε νοικοκυριό με πολύ χαμηλό ποσοστό εργασίας. Τα άτομα αυτά καταμετρώνται μόνο μία φορά ακόμα και αν εμπίπτουν σε περισσότερες υποκατηγορίες δεικτών. Το ποσοστό AROPE, η μερίδα του συνολικού πληθυσμού που κινδυνεύει από τη φτώχεια ή τον κοινωνικό αποκλεισμό, είναι ο πρωταρχικός δείκτης παρακολούθησης του στόχου της Στρατηγικής της ΕΕ για τη φτώχεια.

¹¹ Education and Training Monitor (2019).

Το τρέχον ευρωπαϊκό πλαίσιο καλεί τους εκπαιδευτικούς και τους διευθυντές σχολείων να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους και να ενσωματώσουν σε επίπεδο σχολείου μέτρα πολιτικής για την προώθηση της συμπερίληψης και την εξομάλυνση ενδεχόμενων μαθησιακών εμποδίων.¹² Σε επίπεδο ΕΕ, ποσοστό περίπου 19% των εκπαιδευτικών εργάζονται σε σχολεία όπου περισσότεροι από το 30% των μαθητών προέρχονται από κοινωνικοοικονομικά μειονεκτούσες οικογένειες¹³. Επομένως, είναι πολύ σημαντικό να ισχυροποιηθεί η δυνατότητα των εκπαιδευτικών να υποστηρίξουν τους μαθητές που κινδυνεύουν από αποκλεισμό. Φέτος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει προωθήσει μια σειρά πρωτοβουλιών για την αντιμετώπιση των προαναφερθέντων ζητημάτων, συμπεριλαμβανομένου του νέου Θεματολογίου Δεξιοτήτων για την Ευρώπη (Updated Skills Agenda¹⁴), της νέας ανακοίνωσης για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Εκπαίδευσης (European Education Area¹⁵), και της επικαιροποίησης του Σχεδίου Δράσης Ψηφιακής Εκπαίδευσης (Digital Education Action Plan).

¹² [LLLP statement \(2017\)](#) - Improving and Modernising Education: Weaving principles of inclusiveness throughout education systems.

¹³ Ibid.

¹⁴ [LLLP statement \(2020\)](#) - European Skills Agenda: a step further to true Lifelong Learning?

¹⁵ [LLLP statement \(2018\)](#) - LLLP Response to the second package of measures for creating a European Education Area – Lifelong learning and cross-sector cooperation are the key factors for success!

Εθνικά πλαίσια

Ελλάδα

Η έκθεση για την Ελλάδα¹⁶ αναφέρει ότι οι δημόσιες δαπάνες για την εκπαίδευση είναι σχετικά χαμηλές, αντιστοιχώντας στο 3,9% του ΑΕΠ για το 2017, κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ που ανέρχεται σε 4,6%. Το σχολικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό συγκεντρωτικό και παρουσιάζει πολλές ανεπάρκειες. Αν και το ποσοστό των νέων που εγκαταλείπουν το σχολείο πρόωρα είναι από τα χαμηλότερα στην ΕΕ (4,1%), η αναλογία είναι πολύ μεγαλύτερη στους αλλοδαπής καταγωγής μαθητές (17,9%). Η κατάρτηση των βασικών δεξιοτήτων από έναν μαθητή επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από το κοινωνικοοικονομικό του υπόβαθρο. Μαθητές από τα πιο χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και από οικογένειες μεταναστών είναι πιο πιθανό να έχουν κακές επιδόσεις στο σχολείο.

Για τους εκπαιδευτικούς, το επίπεδο της συνεχούς επαγγελματικής τους ανάπτυξης έχει μειωθεί σε μεγάλο βαθμό κατά την τελευταία δεκαετία ενώ βασίζεται σημαντικά σε προγράμματα συγχρηματοδοτούμενα από τα Ευρωπαϊκά Κοινωνικά Ταμεία. Η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα καταργήθηκε το 2014 και το σύστημα βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε αναπληρωτές καθηγητές¹⁷. Το γεγονός αυτό έχει επηρεάσει την ποιότητα της εκπαίδευσης. Σε αγροτικές περιοχές οι εκπαιδευτικοί πρέπει συχνά να διδάξουν διάφορα μαθήματα χωρίς να έχουν ειδικευση σε αυτά. Από το 2015 ο όρος *συμπερίληψη* έχει αντικαταστήσει τον όρο *ένταξη* στον δημόσιο διάλογο, καθώς η συμπερίληψη είναι μια ευρύτερη έννοια που λαμβάνει υπόψιν κάθε μέλος της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρία, των προσφύγων και της κοινότητας ΛΟΑΤΚΙ.

Πολωνία

Η έκθεση για την Πολωνία¹⁸ δείχνει ότι οι πρόσφατες εξελίξεις στο πολωνικό εκπαιδευτικό σύστημα έχουν επηρεάσει τις εργασιακές και μαθησιακές συνθήκες. Τα έξοδα των τοπικών αρχών για την εκπαίδευση αυξάνονται πιο γρήγορα από ό,τι οι αντίστοιχες υπουργικές επιχορηγήσεις που λαμβάνονται για τον σκοπό αυτό. Τα σχολεία της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης λειτουργούν συχνά με βάρδιες (π.χ. το ένα επίπεδο τα πρωινά και το άλλο τα απογεύματα) και οι εκπαιδευτικοί εργάζονται συχνά σε περισσότερα από ένα σχολεία. Ένα ακόμα ζήτημα είναι η αυξανόμενη έλλειψη εκπαιδευτικών και η χαμηλή ελκυστικότητα του επαγγέλματος του εκπαιδευτικού λόγω του χαμηλού μισθού και της χαμηλής κοινωνικής αναγνώρισης που το συνοδεύουν. Πολλοί εκπαιδευτικοί αφήνουν τη δουλειά τους προς ανεύρεση άλλης. Όλα αυτά σημαίνουν ότι υπάρχει πιθανότητα να αυξηθεί η ανισότητα ευκαιριών που αφορούν τους μαθητές σε όλη τη χώρα. Η ανισότητα οξύνεται ακόμα περισσότερο από τα πρόσθετα κόστη που πρέπει να

¹⁶ European Commission (2020): [Country Report Greece](#).

¹⁷ Substitute teacher in Greece: teachers who are employed on temporary contracts.

¹⁸ European Commission (2020): [Country Report Poland](#).

επωμιστούν τα νοικοκυριά, όπως η πρόσβαση στο διαδίκτυο και οι συσκευές τεχνολογίας, που επιβαρύνουν σε μεγάλο βαθμό τις φτωχές οικογένειες. Σε εθνικό επίπεδο δεν υπάρχει καμία σημαντική μεθοδολογική καθοδήγηση που θα βοηθούσε τα εμπλεκόμενα μέρη να ανταποκριθούν στις ανάγκες του αυξανόμενου αριθμού των μαθητών αλλοδαπής καταγωγής.

Οι συμμετέχοντες στις δράσεις του προγράμματος επεσήμαναν ότι την τελευταία πενταετία ο χώρος δράσης της κοινωνίας των πολιτών έχει συρρικνωθεί. Το γεγονός αυτό έχει εμποδίσει την υλοποίηση εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών βασισμένων στην προστασία των δικαιωμάτων, στην καταπολέμηση των διακρίσεων και των αποκλεισμών¹⁹. Στην Πολωνία, ο ορισμός του όρου «συμπερίληψη» ή «ευάλωτες ομάδες» είναι ένα ευαίσθητο θέμα λόγω του πολιτισμικού και πολιτικού πλαισίου. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η πολιτική της χώρας ενάντια στους αποκλεισμούς αφορά κυρίως ημεδαπής καταγωγής μαθητές οι οποίοι βρίσκονται αντιμέτωποι με τον κοινωνικό αποκλεισμό (π.χ. μαθητές με σωματική αναπηρία) και όχι κάποιες ομάδες στις οποίες στοχεύει το πρόγραμμα InSchool, όπως εκείνες της κοινότητας ΛΟΑΤΚΙ, των μαθητών αλλοδαπής καταγωγής και των προσφύγων. Πρόσφατες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και αλλαγές στο σχολικό πρόγραμμα διδασκαλίας έχουν αποσύρει κανονισμούς που αφορούσαν δράσεις κατά των διακρίσεων και υπέρ μιας συνεκτικής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Οι αλλαγές αυτές έχουν επηρεάσει το έργο των εκπαιδευτικών, των διευθυντών σχολείων και εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών κατά των διακρίσεων. Αν και το πολωνικό σύστημα ακολουθεί πολλές εναλλακτικές εκπαιδευτικές οδούς και απαιτεί τα σχολεία να χρησιμοποιούν μια εξατομικευμένη προσέγγιση για κάθε μαθητή, το τρέχον πλαίσιο καθιστά την επίτευξη του στόχου αυτού σχεδόν αδύνατη.

Ισπανία

Η πιο πρόσφατη έκθεση για την Ισπανία²⁰ αναφέρει ότι οι δαπάνες για την εκπαίδευση εξακολουθούν να είναι σχετικά χαμηλές και έχουν παραμείνει στάσιμες από το 2012 γύρω στο 4% του ΑΕΠ. Η Ισπανία εξακολουθεί να έχει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση και την κατάρτιση μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Παρά τις πρόσφατες επιχορηγήσεις προγραμμάτων που υποστηρίζουν μαθητές από ευάλωτα κοινωνικοοικονομικά περιβάλλοντα, τα ποσοστά πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου από τους μαθητές με αναπηρία και τους μαθητές που έχουν γεννηθεί εκτός ΕΕ είναι ιδιαίτερα υψηλά. Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων επηρεάζει επίσης την επίδοση των μαθητών. Το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζεται στα στοιχεία που αφορούν την επανάληψη της σχολικής χρονιάς, και δείχνουν ότι οι μαθητές από περιβάλλοντα χαμηλής κοινωνικοοικονομικής στάθμης

¹⁹ Μπορείτε να βρείτε περισσότερες πληροφορίες στις εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας Πολωνίας / reports by Amnesty International Poland.

²⁰ European Commission (2020): Country Report Spain

είναι τέσσερις φορές πιθανότερο να επαναλάβουν την χρονιά από ό,τι μαθητές από περιβάλλοντα υψηλότερης κοινωνικοοικονομικής στάθμης. Για τους εκπαιδευτικούς, η εργασιακή αστάθεια παραμένει μία από τις κύριες προκλήσεις. Περίπου 29% των εκπαιδευτικών εργάζονται με συμβάσεις ορισμένου χρόνου, με μεγάλες διαφορές ανά περιοχή. Ο γηράσκων πληθυσμός των διδασκόντων προκαλεί επίσης προβληματισμό για επερχόμενες ελλείψεις στο διδακτικό προσωπικό.

Κατά το στάδιο των ομάδων εστίασης που διοργανώθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος, οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στις πολιτικές συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στη χώρα ως «ανεπαρκείς» ή «σπανίως ποιοτικές». Με πιο θετικό πρόσημο, η πραγματική φύση της συμπερίληψης χαρακτηρίστηκε ως «απαραίτητη» ενώ σχετικά με τη διαχείριση δημόσιων πολιτικών θεωρήθηκε ότι «γίνονται βήματα μπροστά».

Σκωτία

Στη Σκωτία²¹, η κυβέρνηση έχει ξεκινήσει μια διαδικασία ενδυνάμωσης σχολείων, γονέων και παιδιών με την ενεργή συμμετοχή των τοπικών αρχών. Οι συμμετέχοντες στις δράσεις του προγράμματος επεσήμαναν ότι η συζήτηση γύρω από τη συμπεριληπτική εκπαίδευση συνδέεται συχνά με την «επίτευξη κάποιων στόχων» αλλά όχι πάντα με «επιτυχίες» (οι εκπαιδευτικοί αναφέρουν πως η επίτευξη στόχων και οι επιτυχίες κάποιες φορές είναι αντίθετες έννοιες). Η συμπερίληψη συζητείται σε συνάρτηση με τους διαφορετικούς τρόπους μάθησης και τα διαφορετικά μαθησιακά περιβάλλοντα (π.χ. μάθηση σε υπαίθριους χώρους). Ομοίως, η συμπερίληψη συχνά αποτελεί αντικείμενο συζήτησης σε συνάρτηση με τον σκωτσέζικο δείκτη πολλαπλής στέρησης (SIMD)²², αν και οι εκπαιδευτικοί πιστεύουν ότι ο δείκτης SIMD μπορεί να είναι παραπλανητικός. Για παράδειγμα, κάποιοι μαθητές σε σχολεία με υψηλό δείκτη SIMD είναι νέοι που έχουν την ευθύνη της φροντίδας άλλων ή οι γονείς τους είναι άνεργοι.

Αναφερόμενοι στις δυσκολίες του να επιτύχουν την έλλειψη αποκλεισμών στα σχολεία τους, οι συμμετέχοντες στην ομάδα εστίασης επεσήμαναν τα διαφορετικά επίπεδα κινήτρου του προσωπικού, την αναντιστοιχία μεταξύ ποικιλομορφίας του προσωπικού και ποικιλομορφίας των μαθητών, και μεταξύ διαθεσιμότητας χρόνου και πόρων. Υπάρχει επίσης το ζήτημα του πώς να μετρηθεί η έλλειψη αποκλεισμών ή η ύπαρξή τους, καθώς και η βαρύτητα του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου σε αυτήν τη μέτρηση. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν συζητήσεις σχετικά με την ικανότητα των σχολείων να αντιμετωπίζουν ζητήματα ταυτότητας φύλου μέσα στο πλαίσιο της συμπερίληψης και τον τρόπο με τον οποίο τα ζητήματα αυτά εκδηλώνονται σε ένα σχολείο, από τη κοινωνική δυναμική έως την πρόβλεψη υποδομών.

²¹ European Commission (2020): [Country Report United Kingdom](#)

²² [The Scottish Index of Multiple Deprivation](#).

Το πρόγραμμα

Στόχος του προγράμματος InScool ήταν η υιοθέτηση μακροπρόθεσμων στρατηγικών συμπερίληψης σε σχολεία σε όλη την Ευρώπη, ενσωματώνοντας εκπαιδευτικές αρχές κατά των αποκλεισμών στη σχολική διοίκηση και εμπλέκοντας τις σχολικές κοινότητες σε σχέδια δράσης και συνεργασίες που προωθούν την ισότητα και δίνουν αξία στη διαφορετικότητα. Το πρόγραμμα προσέγγισε υπευθύνους χάραξης πολιτικής, εργαζομένους σε δημόσιους φορείς (υπουργεία, περιφερειακές και τοπικές αρχές), καθώς και θεσμούς και οργανισμούς με εκπαιδευτικό προσανατολισμό σε τοπικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Το πρόγραμμα έχει εφαρμόσει μεθόδους συμμετοχής στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν και οι εξής:

- εκστρατεία ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης μέσα από την προσέγγιση σχολικών κοινοτήτων σε όλη την Ευρώπη (ομάδες εστίασης, ψηφιακή επικοινωνία, εκπαίδευση εκπαιδευτικών).
- δράσεις προώθησης για να ανοίξει ο διάλογος μεταξύ σχολικών κοινοτήτων και υπευθύνων χάραξης πολιτικής σχετικά με το θέμα της συμπερίληψης στα σχολεία (εκδηλώσεις διαλόγου σχετικά με τις πολιτικές συμπερίληψης, δράσεις προώθησης, και συστάσεις)

Το [Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο](#) παρείχε στα σχολεία μια ολοκληρωμένη μεθοδολογία για την κατανόηση και αποδοχή της διαφορετικότητας στη σχολική τους κοινότητα, για τον εντοπισμό των αναγκών των διαφορετικών ομάδων, και την εκτίμηση του αντικτύπου των δράσεων και της κουλτούρας των σχολείων πάνω στις ομάδες αυτές. Όλα αυτά θα πρέπει να οδηγήσουν σε μια σχολική στρατηγική και ένα σχέδιο δράσης χωρίς αποκλεισμούς. Η μεθοδολογία καλύπτει τρεις βασικούς πυλώνες: την υποστήριξη στα σχολεία έτσι ώστε να δημιουργήσουν τις δικές τους στρατηγικές συμπερίληψης, την παροχή εργαλείων στα σχολεία και τα εμπλεκόμενα μέρη εργαλείων για να διεκδικήσουν τις απαραίτητες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, και την αποτύπωση της προόδου και του οφέλους για τα σχολεία και τις κοινότητές τους.

Η μεθοδολογία αποτελείται από πέντε βήματα. Τα βήματα αυτά υλοποιούνται καθ' όλην τη διάρκεια του σχολικού έτους και λειτουργούν ως βάση για την ανάπτυξη στρατηγικών συμπερίληψης από τα ίδια τα σχολεία. Ο αναλυτικός σχεδιασμός της στρατηγικής του κάθε σχολείου αποφασίζεται από το συμμετέχον σχολείο, καθοδηγείται από τον διευθυντή του και άλλες καίριες ομάδες με τη βοήθεια ενός κριτικού συμπαραστάτη²³. Στο τέλος κάθε φάσης, αξιολογείται η προηγούμενη φάση και σχεδιάζεται η επόμενη.

²³ Κριτικός συμπαραστάτης είναι κάποιος που συνεργάζεται με ένα άτομο ή μία ομάδα και τους υποστηρίζει προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους για τους οποίους εργάζονται. Συνήθως πρόκειται για κάποιο τρίτο άτομο εκτός του οργανισμού. Στο πρόγραμμα Inclusive Schools, κριτικός συμπαραστάτης είναι πιθανό να είναι κάποιος από την κεντρική ομάδα των εκπαιδευτών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα. Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να βρείτε στον σύνδεσμο:

Φάση 1: Εκκίνηση

Ένα από τα βασικότερα καθήκοντα αυτής της φάσης είναι η στρατολόγηση και ανάπτυξη μιας ηγετικής και αντιπροσωπευτικής κεντρικής σχολικής ομάδας που θα διευθύνει το πρόγραμμα σε όλη του τη διαδρομή. Ο απώτατος στόχος της πρώτης φάσης είναι η διασφάλιση ότι τα εμπλεκόμενα μέρη είναι έτοιμα για τη δεύτερη φάση, οπότε και θα τους ζητηθεί να εκφράσουν τις απόψεις τους για ζητήματα συμπερίληψης στο σχολείο και να εντοπίσουν τομείς όπου πρέπει να ληφθεί δράση κατά προτεραιότητα. Στο τέλος της πρώτης φάσης, τα μέλη της κεντρικής ομάδας πρέπει να σχεδιάσουν όλα μαζί τη δεύτερη φάση έτσι ώστε να μπορέσει να προετοιμαστεί και η υπόλοιπη σχολική κοινότητα.

Φάση 2: Που βρισκόμαστε τώρα; Μια εις βάθος διερεύνηση των προτεραιοτήτων.

Η δεύτερη φάση προβλέπει το να ρωτήσουμε την άποψη των εμπλεκόμενων μερών για τους τομείς προτεραιότητας που εντοπίστηκαν μέσα από τα εργαστήρια και τις δράσεις μέσα στην τάξη κατά την πρώτη φάση. Οι απόψεις αυτές είναι σημαντικές για τη διαμόρφωση του σχεδίου δράσης του προγράμματος της τρίτης φάσης. Μπορούν να συλλεχθούν μέσω τεχνικών όπως συνεντεύξεις, ομάδες εστίασης και ερωτηματολόγια. Συντάσσεται μια περιληπτική έκθεση και η κεντρική ομάδα ξεκινά να εξετάζει την τρίτη φάση.

Φάση 3: Πού πηγαίνουμε πρώτα; Πώς θα φτάσουμε εκεί;

Σκοπός αυτής της φάσης είναι η ανάπτυξη ενός σχεδίου δράσης. Θα πρέπει να αναμιχθούν όσο περισσότερα άτομα γίνεται για να διασφαλιστεί ότι όλα τα εμπλεκόμενα μέρη αισθάνονται ότι έχουν λόγο και αυτοί για το σχέδιο δράσης. Μόλις συμφωνηθεί το σχέδιο δράσης, η κεντρική ομάδα χρειάζεται να στρέψει την προσοχή της στην τέταρτη φάση: την περίοδο υλοποίησης.

Φάση 4: Υλοποίηση

Τα κύρια καθήκοντα στην τέταρτη φάση είναι η υλοποίηση του σχεδίου δράσης του προγράμματος και η παρακολούθηση της προόδου του. Κατά τη διάρκεια της φάσης αυτής, θα πρέπει να διοργανωθεί μια *εβδομάδα συμπερίληψης*, η οποία θα περιλαμβάνει δράσεις με θέμα τη συμπερίληψη σε όλο το σχολείο. Είναι σημαντικό να καταγραφεί η υλοποίηση της τέταρτης φάσης προκειμένου να γίνει παρακολούθηση της προόδου και του αντικτύπου κάθε μέρους του σχεδίου δράσης, να διατηρηθεί το προφίλ του προγράμματος σε υψηλό επίπεδο, να διατηρηθεί επίσης και η δυναμική

του, και να συλλεχθούν στοιχεία που θα μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση του συνολικού αντικτύπου του προγράμματος κατά την επόμενη φάση.

Φάση 5: Πού φτάσαμε; Πού θα πάμε μετά;

Τα κύρια καθήκοντα της κεντρικής συντονιστικής ομάδας σε αυτήν τη φάση είναι να σχεδιάσει και να υλοποιήσει δράσεις αξιολόγησης με τα ενδιαφερόμενα μέρη. Θα πρέπει να αναπτύξουν ένα σχέδιο οράματος για τη συμπερίληψη στα σχολεία με προτεινόμενα επόμενα βήματα, και το σχέδιο αυτό θα πρέπει να το κοινοποιήσουν και στους ενδιαφερόμενους. Επιπροσθέτως, η κεντρική ομάδα πρέπει να συντάξει μια τελική αναφορά για τα ενδιαφερόμενα μέρη, η οποία θα συνοψίζει την έως τώρα διαδρομή και τα επόμενα βήματα του σχολείου. Η ομάδα θα πρέπει να επανεξετάσει τους τομείς προτεραιότητας για να ανακαλύψει τι έχει αλλάξει και τι έχει διευκολύνει τις αλλαγές ή τι τις έχει εμποδίσει.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε βάσει των εκθέσεων πεπραγμένων του προγράμματος και των ομάδων εστίασης που οργανώθηκαν από τους εταίρους του προγράμματος. Οι ομάδες εστίασης συγκέντρωσαν τα σημαντικά εμπλεκόμενα μέρη σε κάθε χώρα για να συζητήσουν την υλοποίηση, τα δυνατά και αδύναμα σημεία του προγράμματος, και άλλα εμπόδια τα οποία προέκυψαν.

Υλοποιηθείσες δραστηριότητες

Δημιουργία πρακτικής καθοδήγησης: Εκπαιδευτικοί πόροι που αναπτύχθηκαν στο πρώτο εξάμηνο του προγράμματος οδήγησαν στο [Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο](#). Το εγχειρίδιο αυτό έλαβε πολύ θετικά σχόλια από εσωτερικά κι εξωτερικά εμπλεκόμενα μέρη και θεωρήθηκε ένα συνεκτικό και ανεκτίμητο εργαλείο για την υποστήριξη των σχολείων στην ενσωμάτωση μεθοδολογιών συμπερίληψης. Μπορείτε να το βρείτε, μαζί με άλλους πόρους, στην [ιστοσελίδα του προγράμματος InScool](#).

Εκπαίδευση εκπαιδευτών και εκπαιδευτικών σε τοπικό και διεθνές επίπεδο: Το 2019 πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα μια διεθνής εκπαίδευση για εκπαιδευτές. Οι εταίροι του προγράμματος διοργάνωσαν επίσης εκπαιδευτικές συνεδρίες για εκπαιδευτικούς και σε άλλες χώρες εντός και εκτός ΕΕ, για παράδειγμα η οργάνωση OBESSU διοργάνωσε μια διεθνή εκπαίδευση εκπαιδευτών στο Βέλγιο, εργαστήρια για ηγετικά στελέχη στον τομέα της συμπερίληψης στη Βοσνία και την Ισπανία, και εκπαιδεύσεις εκπαιδευτών σε Αυστρία, Ρουμανία και Ιρλανδία.

Διεξαγωγή σχολικών εργαστηρίων σε σχολεία στην Ευρώπη, ανάπτυξη εργαλείων παρακολούθησης της συμπερίληψης στη σχολική κοινότητα και διευκόλυνση σχολείων στην ανάπτυξη του σχεδίου δράσης και των στρατηγικών συμπερίληψής τους: Τα εργαστήρια είχαν στόχο να εμπλέξουν όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στη διαμόρφωση μιας κοινής αντίληψης περί συμπερίληψης, παρέχοντας εργαλεία και αφήνοντας περιθώριο ευελιξίας ως προς το περιεχόμενο των προσεγγίσεων. Επιπροσθέτως, διοργανώθηκαν εκδηλώσεις με πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα προκειμένου να γίνει διάχυση των δράσεων και των αποτελεσμάτων του προγράμματος.

Τα εργαστήρια στα σχολεία διοργανώθηκαν στην Ελλάδα από το British Council (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Καλαμάτα), στην Ισπανία από τον φορέα ACCP (Αραγονία, Καταλονία), στην Πολωνία από τον φορέα EiC (Κρακοβία, Ζάμπρζε) και στη Σκωτία από την οργάνωση Scotdec (Εδιμβούργο, Δυτικό και Ανατολικό Λόδιαν). Η OBESSU μέσα από το δίκτυό της, προσέγγισε σχολεία σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Βέλγιο, Ιρλανδία, Ρουμανία και Φινλανδία) προκειμένου να έχει εικόνα της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης σε επίπεδο ΕΕ. Τα εργαστήρια αυτά βοήθησαν εκπαιδευτικούς και μαθητές να κατανοήσουν καλύτερα τη σημασία της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, αύξησαν τη συμμετοχή σε δράσεις που ξεκίνησαν τα σχολεία με δική τους πρωτοβουλία, και εξοικείωσαν τη σχολική κοινότητα με τη μεθοδολογία του προγράμματος. Η OBESSU, ως εταίρος που εργάζεται σε επίπεδο ΕΕ, πραγματοποίησε επίσης δράσεις καλλιέργειας δεξιοτήτων για μαθητές σε όλες τις οργανώσεις-μέλη της και προώθησε το πρόγραμμα InScool.

Ομάδες εστίασης σε Ελλάδα, Ισπανία, Σκωτία, Πολωνία και Βέλγιο. Τα ενδιαφερόμενα μέρη συγκεντρώθηκαν για να ανταλλάξουν πληροφορίες σχετικά με την εκπαιδευτική μεθοδολογία και το πλάνο υλοποίησης, καθώς και για να μοιραστούν καλές πρακτικές και εμπειρίες από τη διεξαγωγή πρωτοβουλιών σχετικών με την συμπεριληπτική εκπαίδευση, από τη συμμετοχή σε αυτές και από την άντληση οφέλους από αυτές. Προκειμένου να διασφαλίσουν τη βιωσιμότητα πέραν της διάρκειας ζωής του προγράμματος, οι εταίροι του προγράμματος (υπό την ηγεσία της OBESSU) σχεδίασαν ένα διαδικτυακό μάθημα τεσσάρων ενοτήτων βασισμένο στο εκπαιδευτικό περιεχόμενο του προγράμματος Inclusive Schools.

Δημιουργία ενός Δικτύου Συμπεριληπτικών Σχολείων από το οποίο θα προκύψουν οι βέλτιστες πρακτικές συμπερίληψης: Τα απαγορευτικά μέτρα δεν μας επέτρεψαν να δημιουργήσουμε ένα δίκτυο υπό τη μορφή ενός σχήματος πιστοποίησης, σύμφωνα με τον αρχικό σχεδιασμό. Αντ' αυτού, διαμορφώθηκε ένα άτυπο δίκτυο ηγετικών στελεχών κοινωνικής συμπερίληψης. Τα ηγετικά αυτά στελέχη συμμετείχαν σε κοινά διαδικτυακά σεμινάρια με θέμα τις πρακτικές συμπερίληψης στην τάξη.

Δράσεις προώθησης: Οι δράσεις αυτές έκαναν γνωστό το πρόγραμμα σε ενδιαφερόμενους και σε υπευθύνους χάραξης πολιτικής στον τομέα της ευρωπαϊκής εκπαίδευσης, με στόχο την αύξηση της συνειδητοποίησης γύρω από το ζήτημα της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης. Μία από τις κύριες δράσεις ήταν η εκδήλωση [Συμπερίληψη στα σχολεία: από την πολιτική στην πράξη](#), που διοργανώθηκε από τον

φορέα LLLP με την υποστήριξη των εταιρών του προγράμματος InScool και της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ινστιτούτων Επαγγελματικής Κατάρτισης (EVBB).

Κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης αυτής, έγινε ανταλλαγή διαπιστώσεων σχετικά με το πώς να χτίσουμε ευρωπαϊκές κοινότητες σχολείων χωρίς αποκλεισμούς και πώς να αναπτύξουμε και να υλοποιήσουμε συμπεριληπτικές στρατηγικές μέσα στα σχολεία της ΕΕ.

Δυνατά και αδύναμα σημεία

Δυνατά σημεία

Οριζόντιος χαρακτήρας και ευελιξία: Οι συμμετέχοντες εκτίμησαν το ότι το πρόγραμμα δεν επικεντρώθηκε απλά στην περιστασιακή δράση μικρών ομάδων, αλλά μάλλον επέτρεψε σε όλη τη σχολική κοινότητα να συμμετάσχει σε διάφορα επίπεδα. Οι συμμετέχοντες στις εκπαιδευτικές συνεδρίες εξήραν την επικέντρωση στα δικαιώματα. Το πρόγραμμα θεωρήθηκε ευέλικτο και καλά προσαρμοσμένο στο έργο του διδακτικού προσωπικού. Όσοι εκπαιδευτικοί και μαθητές συμμετείχαν στα εργαστήρια και στην μέθοδο εκπαίδευσης μεταξύ συνομηλίκων²⁴ είπαν ότι οι δράσεις τους βοήθησαν να διαχειριστούν καλύτερα τα ζητήματα και τις μεθοδολογίες. Αναφέρθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές ενθουσιάστηκαν με την δυνατότητα να δουλέψουν με διαφορετικό τρόπο.

Πόροι και δραστηριότητες: Οι συμμετέχοντες στις ομάδες εστίασης επεσήμαναν ότι η εκπαιδευτική πρόταση του προγράμματος είναι κάτι που μπορεί να εφαρμοστεί σε μεγάλο βαθμό στην καθημερινή εργασία και ότι οι εκπαιδευτικοί είχαν γρήγορη και άμεση πρόσβαση στο εκπαιδευτικό υλικό. Αυτό επιτρέπει στο διδακτικό προσωπικό περισσότερη αυτονομία και βοηθά να ενσωματωθεί το υλικό στο σχολικό πρόγραμμα διδασκαλίας, εξασφαλίζοντας έτσι τη συνέχεια του προγράμματος πέραν της βοήθειας από τη συντονιστική ομάδα. Οι δράσεις του προγράμματος ήταν επίσης εύκολο να γίνουν στην τάξη και βοήθησαν να καθοριστεί ο βαθμός και η ποιότητα της συμπερίληψης (όπως το αν κάποιες πρακτικές έχουν πράγματι ως αποτέλεσμα τη συμπερίληψη αντί απλά να στοχεύουν σε αυτήν). Η ευελιξία του υλικού σήμαινε ότι μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για μια σειρά από ζητήματα συμπερίληψης (αναπηρία, φύλο, κτλ.), προσαρμοζόμενο στην πραγματικότητα του σχολείου και της οργανωτικής του δυναμικής.

Προσέγγιση του σχολείου ως συνόλου και προσέγγιση της κοινότητας: Το πρόγραμμα Inclusive Schools έχει αποδειχθεί ότι είναι μια δημοφιλής επιλογή για τα σχολεία, με το ενδιαφέρον των δασκάλων για το πρόγραμμα να είναι ιδιαίτερα μεγάλο. Αυτό το στοιχείο συνέβαλε στην επιτυχία του. Οι συμμετέχοντες επεσήμαναν επίσης

²⁴ Η εκπαίδευση από συνομηλίκους (peer education/αλληλοδιδασκική μέθοδος) ορίζεται ως η ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών μεταξύ ατόμων που έχουν κάτι κοινό (Abdi and Simbar, 2013). Επιπλέον, η εκπαίδευση μεταξύ συνομηλίκων θεωρείται μια μέθοδος μεταφοράς πληροφοριών ή δημιουργίας προτύπων, η οποία προωθεί έναν συγκεκριμένο τύπο συμπεριφοράς ή πληροφοριών. (Brammer and Walker, 1995 as cited in Council of Europe, 2004).

ότι το πρόγραμμα τους βοήθησε να γίνουν πιο συνειδητοποιημένοι γύρω από το θέμα. Θεώρησαν ότι οικογένειες και επαγγελματίες όχι άμεσα σχετιζόμενοι με την εκτέλεση του προγράμματος ενθαρρύνθηκαν να λάβουν μέρος, και η κίνηση αυτή δημιούργησε ένα κλίμα φροντίδας και εμπιστοσύνης.

Συμμετοχή ενός δικτύου οργανώσεων από όλη την ΕΕ: Οι ενώσεις μαθητών σχολείων από όλη την Ευρώπη ήταν οι κύριοι φορείς που εισήγαγαν το πρόγραμμα στα σχολεία μέσα από την εκπαίδευση συνομηλίκων και την ενδυνάμωση των μαθητών. Εκπρόσωποι των ενώσεων μαθητών σχολείων τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο επωφελήθηκαν από τη δημιουργία δεξιοτήτων, τόσο μέσω της εκπαιδευτικής μεθοδολογίας όσο και μέσω της συμμετοχής τους ως πρωτεργάτες στην υπεράσπιση της συμπερίληψης και ως πρέσβεις του προγράμματος.

Βιωσιμότητα του προγράμματος: Το μελλοντικό μακροπρόθεσμο έργο αξιολογήθηκε θετικά. Όπως αναφέρθηκε, το υλικό και η προσαρμοστικότητα του θεωρήθηκαν δυνατό σημείο του προγράμματος από τους συμμετέχοντες. Το εκπαιδευτικό υλικό μπορεί να ενσωματωθεί στο σχολικό πρόγραμμα διδασκαλίας και να αναπαραχθεί μέσα από διάφορες προσεγγίσεις συμπερίληψης. Ομοίως, διαμορφώθηκαν σταθερές ομάδες εργασίας σε διάφορα επίπεδα (όπως ομάδες διαχείρισης, εκπαιδευτικών ή οικογενειών), γεγονός που θα ενισχύσει τις πρακτικές συμπερίληψης πέραν του χρονοδιαγράμματος του προγράμματος. Επιπλέον, οι εταίροι του προγράμματος θεώρησαν ότι μία από τις μεγάλες επιτυχίες του ήταν η καθιέρωση ουσιαστικών σχέσεων με εκπαιδευτικούς και συγκεκριμένες ομάδες στα συμμετέχοντα σχολεία.

Θετικές πλευρές

- Μία από τις θετικές πλευρές του προγράμματος ήταν ο **οριζόντιος και καθολικός χαρακτήρας** του καθώς και η **επικέντρωσή του στα δικαιώματα**.
- Το πρόγραμμα θεωρήθηκε **ευέλικτο και καλά προσαρμοσμένο** στο έργο του διδακτικού προσωπικού. Τα εργαστήρια των εκπαιδευτικών και των μαθητών και η εμπειρία από την εκπαίδευση μεταξύ συνομηλίκων έλαβε ιδιαίτερα θετικά σχόλια από τους συμμετέχοντες.
- Το **παραχθέν υλικό** θεωρήθηκε δυνατό σημείο του προγράμματος. Οι προτεινόμενες εκπαιδευτικές δράσεις θεωρήθηκε ότι μπορούν να εφαρμοστούν σε μεγάλο βαθμό μέσα στην καθημερινή εργασία ενώ οι εκπαιδευτικοί είχαν γρήγορη και άμεση πρόσβαση στο εκπαιδευτικό υλικό.
- Ως προς τη **βιωσιμότητα** του προγράμματος, υπήρξε θετική αξιολόγηση του μελλοντικού έργου μακροπρόθεσμα. Το εκπαιδευτικό υλικό μπορεί να ενσωματωθεί στο σχολικό πρόγραμμα διδασκαλίας και να αναπαραχθεί με τον καιρό μέσα από διάφορες προσεγγίσεις συμπερίληψης.
- Μία από τις κύριες επιτυχίες καθ' όλην τη διάρκεια της υλοποίησης ήταν η δημιουργία **ουσιαστικών σχέσεων** με εκπαιδευτικούς και συγκεκριμένες ομάδες στα συμμετέχοντα σχολεία.

- Η **μεταμορφωτική εμπειρία** των σχολείων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα μπορεί να έσπειρε τον σπόρο της ενσωμάτωσης της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στις στρατηγικές τους.
- Μια ακόμα θετική πλευρά του προγράμματος ήταν η **ανάμιξη ενός δικτύου οργανώσεων από όλη την ΕΕ**, που επέτρεψε σε ενώσεις μαθητών σχολείων από όλη την Ευρώπη να λειτουργήσουν ως πρωτεργάτες, εισάγοντας το πρόγραμμα στα σχολεία μέσα από την εκπαίδευση μεταξύ συνομηλίκων και την ενδυνάμωση των μαθητών.

Αδύναμα σημεία

Υλοποίηση της συνεργασίας: Αν και η συνεργασία (όλων των εκπαιδευτικών, της διεύθυνσης του σχολείου, της σχολικής κοινότητας) εκλήφθηκε ως ένα δυνατό σημείο το οποίο προσπαθούσε να καλλιεργήσει το πρόγραμμα, κάποιοι από τους συμμετέχοντες θεώρησαν ότι αποτελούσε αδύναμη πτυχή του, όσον αφορά την υλοποίησή της. Παρατηρήθηκε ότι σε κάποιες περιπτώσεις ήταν δύσκολο να αναμιχθεί ολόκληρη η σχολική κοινότητα.

Επαφή με τους εκπαιδευτές των εκπαιδευτικών: Επισημάνθηκε επίσης ότι στη δημιουργία του προγράμματος υπήρχε χαμηλό ποσοστό επαφής με τους εκπαιδευτές του μελλοντικού διδακτικού προσωπικού. Η συνεργασία με το πανεπιστήμιο ή/και άλλους εκπαιδευτικούς φορείς είναι μια σημαντική κατεύθυνση που θα πρέπει να ακολουθήσουμε, αν θέλουμε να υπάρξει μακροπρόθεσμη αλλαγή.

Αυτοπεποίθηση των εκπαιδευτικών: Οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι παρατηρήθηκε αυτολογοκρισία από την πλευρά των εκπαιδευτικών, η οποία τους οδήγησε να επιλέγουν τα λεγόμενα «ασφαλή θέματα». Η κατάσταση αυτή ανέκυψε είτε επειδή οι εκπαιδευτικοί δεν είχαν την αυτοπεποίθηση να θίξουν ορισμένα θέματα είτε λόγω έξωθεν πίεσης, από την κοινωνία ή την κυβέρνηση.

Αναντιστοιχία μεταξύ των φιλοδοξιών του προγράμματος και ενός ρεαλιστικού χρονοδιαγράμματος: Κάποιες φορές το πρόγραμμα θεωρήθηκε υπερβολικά φιλόδοξο ως προς το δύσκολο έργο της μεταμόρφωσης της σχολικής κουλτούρας και νοοτροπίας. Οι συμμετέχοντες σχολίασαν ότι προγράμματα που στόχο έχουν να αλλάξουν αλλά και να δημιουργήσουν συμπεριφορές απαιτούν περισσότερο χρόνο υλοποίησης. Για μερικούς συμμετέχοντες, το πρόγραμμα περιορίστηκε σε μια μικρή ομάδα και δεν αξιοποιήθηκε από περισσότερα σχολεία. Ωστόσο, θεώρησαν ότι η μεταμορφωτική εμπειρία των σχολείων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα ενδέχεται να έσπειρε τον σπόρο της μελλοντικής και περαιτέρω ανάπτυξης σχολικών στρατηγικών και πρακτικών συμπερίληψης.

Σημεία προς βελτίωση:

- Αν και η **συνεργασία εντός της σχολικής κοινότητας** εκλήφθηκε ως ένα δυνατό σημείο το οποίο το πρόγραμμα προσπάθησε να καλλιεργήσει, από την άλλη, θεωρήθηκε ως αδύναμο σημείο ως προς την υλοποίησή της,.
- Το πρόγραμμα Inclusive School θα μπορούσε να είχε **καλλιεργήσει περισσότερο την επαφή με τους εκπαιδευτές του μελλοντικού διδακτικού προσωπικού**. Στενότερη συνεργασία με το πανεπιστήμιο ή/και άλλους οργανισμούς εκπαίδευσης εκπαιδευτικών είναι απαραίτητη αν θέλουμε να επιτευχθούν μακροπρόθεσμες αλλαγές.
- Κάποιες φορές το πρόγραμμα ήταν υπερβολικά φιλόδοξο ως προς το δύσκολο εγχείρημα της **μεταμόρφωσης της σχολικής κουλτούρας**, που είναι μια μάλλον μακροπρόθεσμη διαδικασία.

Εξωτερικά εμπόδια

Εκπαιδευτικά συστήματα: Ένα από τα βασικά ζητήματα που επισημάνθηκε από τους εταίρους ήταν τα εμπόδια εντός των εκπαιδευτικών τους συστημάτων, ιδίως καθώς το InScool είχε εξωτερικούς εταίρους που δούλευαν με τα σχολεία. Για παράδειγμα, στην Ισπανία, το φρένο που μπήκε από την εκπαιδευτική διοίκηση σε όλα τα επίπεδα δεν επέτρεψε την παραγωγή πολλών αποτελεσμάτων. Αν και στο πρόγραμμα συμμετείχαν πολύ δραστήρια σχολεία, η αδράνεια από την πλευρά της διοίκησης καθιστούσε δύσκολη την πρόοδο του προγράμματος και την επίτευξη πραγματικών αποτελεσμάτων. Αλλαγές πραγματοποιήθηκαν, αλλά όχι σε διαρθρωτικό επίπεδο (οργάνωση, σχολικό πρόγραμμα, κλπ.) επειδή υπάρχουν ακόμα πολλά εμπόδια εντός του συστήματος.

Στην περίπτωση της Σκωτίας, εμπόδια παρουσιάστηκαν στο επίπεδο της σχολικής διοίκησης. Τα σχολεία είχαν το περιθώριο να εντοπίσουν και να καθορίσουν τις προτεραιότητες πάνω στις οποίες ήθελαν να δουλέψουν σε μια συγκεκριμένη περίοδο. Αυτό σήμαινε ότι ενθουσιώδεις εκπαιδευτικοί που ήθελαν να επιφέρουν αλλαγές στα σχολεία τους θα συναντούσαν μεγάλες δυσκολίες αν η συμπερίληψη δεν είχε συμπεριληφθεί στις προτεραιότητες της διοίκησής τους.

Σε κάποιες χώρες, η εξωτερική πίεση από την κοινωνία και την κυβέρνηση εμπόδισε την καλλιέργεια εμπιστοσύνης μεταξύ των εταίρων του προγράμματος και των συμμετεχόντων. Ειδικότερα, στην Πολωνία παρατηρήθηκε ότι υπάρχει ένας φόβος ότι θα υπάρξουν επιπτώσεις αν τα σχολεία συνεργαστούν με εξωτερικούς φορείς, και ταυτόχρονα ένα χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης απέναντί τους. Το γεγονός αυτό κατέστησε πιο δύσκολη τη δημιουργία ενός ανοιχτού καναλιού επικοινωνίας κατά την υλοποίηση των δράσεων. Κάποιοι εταίροι επεσήμαναν επίσης πώς η χαμηλή παρουσία αντίστοιχων πρωτοβουλιών κατά το παρελθόν και κατά το τρέχον διάστημα

(όπως ΜΚΟ που να δουλεύουν με σχολεία σε θέματα συμπερίληψης) μπορούσε να δυσχεράνει την υλοποίηση της διαδικασίας.

Η πανδημία του COVID-19: Οι εταίροι δε μπορούσαν να προχωρήσουν την υλοποίηση του προγράμματος σύμφωνα με τον αρχικό προγραμματισμό, γεγονός που επηρέασε τη συλλογή αποτελεσμάτων και το επίπεδο συμμετοχής. Τα απαγορευτικά μέτρα και η εξάρτηση από την επικοινωνία μέσω του διαδικτύου περιόριζε την πρόσβαση σε γονείς και μαθητές. Επιπλέον, το διδακτικό προσωπικό ασχολήθηκε ελάχιστα με το πρόγραμμα πέραν του σχολικού ωραρίου ή εκτός των σχολικών εγκαταστάσεων. Υπήρχε μικρή ανταπόκριση από το διδακτικό προσωπικό όταν επιχειρούσε να κάνει δράσεις εκτός της αίθουσας. Παρατηρήθηκε ένα ορισμένο ποσοστό κορεσμού από την πλευρά του διδακτικού προσωπικού, που θα πρέπει να μελετηθεί σε μελλοντικά προγράμματα. Ιδίως στην Ισπανία και την Ελλάδα, το έργο της συντονιστικής ομάδας αξιολογήθηκε θετικά, ειδικά για τη βοήθεια που παρείχε στα συμμετέχοντα σχολεία και για την ικανότητα προσαρμογής στις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν από την πανδημία του κορωνοϊού.

- Οι εταίροι επεσήμαναν τα **εμπόδια εντός των εκπαιδευτικών τους συστημάτων**, από τη γραφειοκρατία στα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης έως τα χαμηλά επίπεδα βοήθειας από τη διεύθυνση του σχολείου και την πολιτική πίεση.
- Η **πανδημία** εμπόδισε τους εταίρους να προχωρήσουν σύμφωνα με το σχέδιο υλοποίησης, κατέστησε τη συλλογή αποτελεσμάτων πιο δύσκολη, και επηρέασε τη συμμετοχή της σχολικής κοινότητας.

Απροσδόκητα αποτελέσματα

Προσωπικοί προβληματισμοί των εταίρων σχετικά με τη συμπερίληψη: Ένα απροσδόκητο αποτέλεσμα ήταν ότι ο Σκώτος εταίρος, η οργάνωση Scotdec, δέχθηκε ερωτήσεις κρίσεως από τους εκπαιδευτικούς που έλαβαν μέρος στο πρόγραμμα. Οι ερωτήσεις αυτές αφορούσαν τη συγκρότηση της ομάδας του προσωπικού της, τις διαδικασίες εξωτερικής επικοινωνίας που ακολουθεί και τα πιθανά εμπόδια που αποτρέπουν τα σχολεία να συνεργαστούν μαζί της. Οι ερωτήσεις αυτές έκαναν το προσωπικό και το διοικητικό συμβούλιο της Scotdec να προβούν σε μια κριτική αναθεώρηση της συμπεριληπτικότητας της δικής τους οργάνωσης. Η διαδικασία αυτή είχε ως αποτέλεσμα, τον Αύγουστο του 2020 η Scotdec να εντάξει μια νέα προτεραιότητα στο πενταετές στρατηγικό της σχέδιο η οποία να διασφαλίζει την ενσωμάτωση προσεγγίσεων υπέρ της πολυμορφίας και κατά του ρατσισμού στις δομές, τις συνεργασίες και τις πρακτικές της. Κατά το τρέχον διάστημα οι άνθρωποι της Scotdec αναλύουν τη βάση δεδομένων τους και διεξάγουν ποιοτική έρευνα για να εντοπίσουν τα εμπόδια που μπορεί να υπάρχουν απέναντι σε ανθρώπους με τους οποίους συνεργάζονται, αλλά και για να θέσουν σε εφαρμογή νέες πολιτικές και πρακτικές.

Στην περίπτωση της OBESSU, σε συνέχεια μιας τετραήμερης διεθνούς εκπαίδευσης που αφορούσε μαθητικές δράσεις από την Ιταλία, την Αυστρία, τη Φινλανδία, την Ιρλανδία, τη Ρουμανία και τη Σλοβενία, συγκροτήθηκε μια ομάδα ηγετικών στελεχών για την υπεράσπιση της συμπερίληψης από χώρες άλλες από εκείνες των εταίρων του προγράμματος. Οι μαθητές αυτοί συμμετέχουν στην ανάπτυξη των σχεδίων δράσης των εθνικών οργανώσεών τους. Οι δράσεις συντονίζονται από δύο μέντορες μέσω τακτικών διαδικτυακών συναντήσεων.

Το πρόγραμμα ήταν μια ευκαιρία για τους εταίρους να **προβληματιστούν και οι ίδιοι σχετικά με την συμπεριληπτικότητα** των δικών τους οργανώσεων και να ενσωματώσουν πρακτικές συμπερίληψης στις στρατηγικές και τις δραστηριότητές τους.

Καλές Πρακτικές

Τι είναι μια καλή πρακτική; Οι συμμετέχοντες θεώρησαν ότι ο όρος «καλή πρακτική» μπορεί να είναι ασαφής και τετριμμένος. Επισημάνθηκε επίσης ότι θα πρέπει να διασφαλίζεται και η ποιότητα των καλών πρακτικών. Οι συμμετέχοντες πρότειναν τη θέσπιση ενός οδηγού με κριτήρια καλών πρακτικών και ιδίως κριτήρια καλών πρακτικών συμπερίληψης. Ο οδηγός αυτός θα μπορούσε να δώσει απαντήσεις σε ερωτήματα όπως: Τί συνιστά μια καλή πρακτική; Ποιες είναι οι κοινές παράμετροι όλων των καλών πρακτικών ανεξάρτητα από το πόσο διαφορετικές μπορεί να είναι οι πρακτικές αυτές μεταξύ τους;

Εκπαίδευση μεταξύ συνομηλίκων: Μια καλή πρακτική που μάθαμε ήταν ότι οι συζητήσεις με τους μαθητές μπορούν να μας βοηθήσουν να κάνουμε τα σχολεία πιο συμπεριληπτικά. Οι εκπαιδευτικοί δεν είναι μόνοι τους σε αυτήν την διαδικασία, οι μαθητές αποτελούν μέρος της, και κάποιες φορές οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να αναλάβουν το δικό τους μερίδιο ευθύνης στη δημιουργία αποκλεισμών, ακόμα και αν -κατά κύριο λόγο- αυτό δε συμβαίνει επίτηδες. Οι συμμετέχοντες επεσήμαναν ότι ένιωθαν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και ενθουσιασμό για την εκπαίδευση μεταξύ συνομηλίκων, ένα θέμα που παλιότερα τους προκαλούσε άγχος, αλλά τώρα μπορούσαν να δουν τα πλεονεκτήματά του. Παρατήρησαν πως τα παιδιά αισθάνονταν πιο άνετα να ανοιχτούν μαζί με άλλα παιδιά. Στο ίδιο πνεύμα, οι συμμετέχοντες ένιωθαν ότι τόσο οι δράσεις όσο και ο τρόπος διεξαγωγής τους ήταν κατανοητοί στα παιδιά. Οι δράσεις λειτουργούσαν ως πρισματικό κάτοπτρο της αναπαράστασης της πραγματικότητάς τους. Επιπλέον, αντιμετώπισαν θετικά τις δράσεις στις οποίες η φιλοσοφία του «άλλου» μπορούσε να εμπνεύσει όλη την διδακτική πρακτική.

Ενδυνάμωση σημαίνει βιωσιμότητα: Για να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα του προγράμματος, επισημάνθηκε ότι θα έπρεπε να υπάρχουν προβλέψεις για την άρση των εμποδίων της συμπερίληψης προκειμένου να ενδυναμωθούν οι εκπαιδευτικοί και να λάβουν δράση για την ενσωμάτωση της συμπερίληψης στα σχολεία. Για παράδειγμα, υπήρχαν περιπτώσεις στις οποίες οι εκπαιδευτικοί μπορεί να αποθαρρύνθηκαν από το να έχουν μια θετική στάση απέναντι στην συμπερίληψη επειδή δεν έλαβαν αρκετή υποστήριξη είτε από το ίδιο το σχολείο, είτε από διοικητικούς φορείς σε διάφορα επίπεδα (τοπικό, περιφερειακό και εθνικό). Οι πολιτικές και πρακτικές συμπερίληψης δεν μπορούν να είναι βιώσιμες εκτός αν συνοδεύονται από μια ολιστική προσέγγιση και την κατάλληλη διοικητική υποστήριξη. Τα άτομα και η τοπική σχολική κοινότητα μπορεί, κάποιες φορές, να είναι ή να αισθάνονται αδύναμοι αν δεν έχουν δημιουργηθεί οι συνθήκες για ένα υποστηρικτικό περιβάλλον κατά των αποκλεισμών.

Προσέγγιση της κοινότητας: Η προσέγγιση των γονέων από το σχολείο επισημάνθηκε ως καλή πρακτική. Για παράδειγμα, οι βαθμοί του σχολείου θα πρέπει να δίνονται σε πολλές γλώσσες, όπως και η ενημέρωση των οικογενειών θα πρέπει γίνεται σε πολλές γλώσσες (π.χ. να συμπεριλαμβάνει όλες τις γλώσσες του οικογενειακού περιβάλλοντος ενός παιδιού). Συνολικά, θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στη συνεργασία με την τοπική κοινότητα. Μια άλλη πρωτοβουλία συμπεριλάμβανε τη διοργάνωση εναλλακτικών δράσεων την ώρα του μεσημεριανού κατά τη διάρκεια του Ραμαζανίου για παιδιά που νήστευαν. Άλλα σχολεία χρησιμοποιούσαν ιστορίες από άλλες χώρες και ενθάρρυναν τους μαθητές να αφηγούνται ιστορίες στη μητρική τους γλώσσα προκειμένου να τιμήσουν τη γλωσσική πολυμορφία. Κάποια σχολεία διοργάνωσαν την πρωτοβουλία «Το Δικαίωμα του Παιδιού του μήνα» η οποία επικεντρωνόταν σε ένα συγκεκριμένο κάθε φορά δικαίωμα.

Βασικοί παράγοντες επιτυχίας για προγράμματα συμπερίληψης με σχολεία

Το εκπαιδευτικό εγχειρίδιο και η μεθοδολογία του προγράμματος InScool έτυχε καλής υποδοχής από τους συμμετέχοντες. Ακολουθούν μερικοί βασικοί παράγοντες επιτυχίας για τη διοργάνωση οριζόντιων προγραμμάτων συμπερίληψης στα σχολεία με τη συμμετοχή πολλών εταίρων:

- **Προσέγγιση που αφορά ολόκληρο το σχολείο και την κοινότητα:** Προγράμματα και πρωτοβουλίες που διεξάγονται στα σχολεία και περιλαμβάνουν τη συμμετοχή πολλών εταίρων έχουν να κερδίσουν από την ανάμιξη όλης της σχολικής κοινότητας ως σύνολο, - από τους μαθητές και το προσωπικό του σχολείου ως τους γονείς. Οι συμμετέχοντες επεσήμαναν ότι το πρόγραμμα ενθάρρυνε οικογένειες και επαγγελματίες που δεν ήταν άμεσα σχετιζόμενοι με αυτό να λάβουν μέρος, δημιουργώντας έτσι ένα κλίμα εμπιστοσύνης και φροντίδας.
- **Ευελιξία στην υλοποίηση του προγράμματος:** όταν υλοποιείται ένα πιλοτικό πρόγραμμα στα σχολεία, είναι σημαντικό να αφήνουμε κάποιο περιθώριο

ευελιξίας στον σχεδιασμό του, για παράδειγμα, να μπορεί να προσαρμόζεται στο έργο του διδακτικού προσωπικού.

- **Πόροι και δράσεις:** Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να λαμβάνουν υποστήριξη στην πορεία τους προς τη συμπερίληψη. Χρειάζονται υλικό, πόρους, δεξιότητες και μέντορες. Όταν προγράμματα όπως το InScool προσαρμόζονται στις ανάγκες των εκπαιδευτικών, μπορούν να υποστηρίξουν σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη πολύτιμων πόρων για την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών. Οι πόροι και οι δράσεις του InScool μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε μεγάλο βαθμό στην καθημερινή εργασία, ενώ η πρόσβαση στο εκπαιδευτικό υλικό από τους εκπαιδευτικούς ήταν γρήγορη κι εύκολη.
- **Ανάμιξη ενός δικτύου οργανώσεων από όλη την ΕΕ:** Η ανάμιξη στο πρόγραμμα δικτύων ή οργανώσεων από όλη την ΕΕ αποδείχθηκε επωφελής για το πρόγραμμα. Η συμμετοχή τους έδωσε την δυνατότητα για μεγαλύτερο αντίκτυπο όχι μόνο ως προς την ευαισθητοποίηση αλλά και ως προς την ενεργό συμμετοχή στο πρόγραμμα σημαντικών ενδιαφερομένων μερών όπως οι ενώσεις μαθητών από όλη την ΕΕ.
- **Συνεργασία μεταξύ σχολείων:** Θα ήταν ωφέλιμο για τα συμμετέχοντα σχολεία να διασυνδεθούν περισσότερο μεταξύ τους προκειμένου να αξιοποιήσουν συνέργειες και να ανταλλάξουν επιτυχημένες μεθοδολογίες μεταξύ διδακτικού προσωπικού και άλλων συνεργαζόμενων φορέων.
- **Επαφή με τους εκπαιδευτές εκπαιδευτικών:** Κατά τον σχεδιασμό προγραμμάτων συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται περισσότερη επαφή με τους εκπαιδευτές του μελλοντικού διδακτικού προσωπικού. Σύνδεσμοι με πανεπιστήμια ή/και άλλους οργανισμούς εκπαίδευσης εκπαιδευτικών είναι σημαντικοί αν θέλουμε να επέλθουν μακροπρόθεσμες αλλαγές.
- **Αναντιστοιχία μεταξύ των φιλοδοξιών του προγράμματος και ενός ρεαλιστικού χρονοδιαγράμματος:** Το πρόγραμμα InScool αποσκοπούσε στην διαμόρφωση μια σχολικής κουλτούρας, αλλά η διαδικασία αυτή παίρνει χρόνο. Τα προγράμματα εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς θα πρέπει να έχουν ως στόχο τη σύνδεση των δράσεων τους με μακροπρόθεσμες στρατηγικές συμπερίληψης.
- **Εκπαιδευτικά συστήματα:** Τα εμπόδια που υπάρχουν σε κάθε εκπαιδευτικό σύστημα παρουσιάζουν κάποιες ομοιότητες και κάποιες ανακολουθίες. Κάθε πρόγραμμα της ΕΕ θα πρέπει να δίνει πολλή προσοχή στη δημιουργία στρατηγικών προσαρμοσμένων στο εθνικό ή στο τοπικό πλαίσιο των σχολείων που συμμετέχουν σε αυτό προκειμένου τα εν λόγω εμπόδια να ξεπεραστούν καλύτερα ή να μετριασθούν οι επιπτώσεις τους με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.
- **Η πανδημία της COVID-19:** Προκειμένου να αποφευχθούν ή να μετριαστούν οι επιπτώσεις μελλοντικών απαγορευτικών, θα πρέπει να αναπτυχθούν σχέδια έκτακτης ανάγκης, τα οποία θα επικεντρώνονται στην επικοινωνία μεταξύ εταίρων και συμμετεχόντων.

- **Προσωπικός προβληματισμός σχετικά με την συμπερίληψη:** Μια απροσδόκητη προστιθέμενη αξία για τις οργανώσεις-εταίρους που συμμετείχαν στο πρόγραμμα επί δύο έτη, ήταν ότι η συμμετοχή τους αυτή τις οδήγησε να προβούν σε μια ενδοσκόπηση των δικών τους πρακτικών συμπερίληψης στο δικό τους σύστημα διοίκησης. Το στοιχείο αυτό δείχνει τον θετικό αντίκτυπο της συμμετοχής σε προγράμματα κοινωνικής συμπερίληψης που χρηματοδοτούνται από το Erasmus+, ένας αντίκτυπος ο οποίος θα μπορούσε να συστηματοποιηθεί, αν η διάσταση της συμπερίληψης (ως σχέδιο ή στρατηγική) αποτελούσε προαπαιτούμενο σε όλα τα προγράμματα που χρηματοδοτούνται από το Erasmus+.

Προκλήσεις

Τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο

COVID-19 και ψηφιοποίηση: Η πανδημία ανέδειξε το γεγονός ότι πολλοί μαθητές έχουν περιορισμένη ή και καθόλου πρόσβαση στο διαδίκτυο. Το στοιχείο αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στον σχεδιασμό νέων πολιτικών συμπεριληπτικής και ψηφιακής εκπαίδευσης. Η πανδημία επηρέασε επίσης τη συνεργασία με τα μέλη της σχολικής κοινότητας (μαθητές και γονείς) από περιβάλλοντα χαμηλής κοινωνικοοικονομικής στάθμης. Η επικοινωνία περιορίστηκε εξαιτίας έλλειψης υλικών πόρων (π.χ. υπολογιστών, ταμπλετών) και επαρκούς προετοιμασίας, ικανότητας ή εμπειρίας προσαρμογής στη νέα πραγματικότητα.

Σχολικό επίπεδο: Μία από τις προκλήσεις σε σχολικό επίπεδο είναι η συμμετοχή όλων, από μαθητές και εκπαιδευτικούς ως το προσωπικό του σχολείου και τους γονείς, κατά τον σχεδιασμό πρωτοκόλλων ή προγραμμάτων συμπερίληψης. Ομοίως, αυτά τα προγράμματα μερικές φορές μπορεί να παραβλέπουν ορισμένους χώρους στα σχολεία όπως το κυλικείο, οι οποίοι θα έπρεπε επίσης να λαμβάνονται υπόψη όταν σχεδιάζονται πρωτόκολλα κατά των αποκλεισμών.

Πολυεπίπεδα εκπαιδευτικά συστήματα: Η συνδιαλλαγή με τα διάφορα επίπεδα διοίκησης που είναι ριζωμένα στο εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας μπορεί να είναι μια πρόκληση για όποιον την επιχειρήσει. Σε πολλές περιπτώσεις, οι δυσκολίες στο κομμάτι αυτό μπορούν να παρεμποδίσουν σε μεγάλο βαθμό την υλοποίηση των δράσεων του προγράμματος.

Εθνικές και περιφερειακές πολιτικές: Οι εταίροι και οι συμμετέχοντες στις ομάδες εστίασης ανέδειξαν ως μία από τις προκλήσεις το ότι σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο οι πολιτικές συμπερίληψης στο κοινωνικό και το εκπαιδευτικό πεδίο δεν είναι επαρκώς συνδεδεμένες μεταξύ τους και ότι θα μπορούσαν να γίνουν περισσότερες συνέργειες για να βελτιωθεί η διασύνδεση αυτή. Η προσέγγιση «εκ των άνω προς τα κάτω» στην εφαρμογή νέας νομοθεσίας σημαίνει, ότι πολύ συχνά, τα σχολεία δεν έχουν τους απαραίτητους ανθρώπινους και οικονομικούς πόρους για να διασφαλίσουν την αποτελεσματική της εφαρμογή.

Στην περίπτωση της Ισπανίας, αν και υπάρχουν ορισμένα στοιχεία συμπεριληπτικής εκπαίδευσης σε εθνικό επίπεδο, τα σχολικά προγράμματα διδασκαλίας εξακολουθούν

να χρηζουν ανάπροσαρμογής για να διασφαλιστεί η υλοποίηση των πολιτικών συμπεριληψης και να εγγυηθεί η εφαρμογή τους και από τα χαμηλότερα επίπεδα διακυβέρνησης. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό αφού υπάρχουν περιπτώσεις όπου η πολιτική, τα υλικά και οι πόροι δε φτάνουν ούτε στο περιφερειακό ούτε στο τοπικό επίπεδο ούτε και στις οργανώσεις βάσης. Στην Πολωνία παρατηρήθηκε ότι παρά τις επίσημες διακηρύξεις, το εθνικό σχολικό πρόγραμμα διδασκαλίας παρουσιάζει ανεπάρκειες σε ζητήματα συμπεριληπτικής εκπαίδευσης.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η επίσημη πολιτική της χώρας δίνει έμφαση κυρίως στην συμπερίληψη μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες και ειδικές ανάγκες, και λιγότερο μαθητών που προέρχονται από μια σειρά διαφορετικών πολιτισμικών και κοινωνικών υποβάθρων. Αν και έχουν γίνει προσπάθειες να θεσπιστούν ΖΕΠ (Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας), εξακολουθούν να υπάρχουν προκλήσεις σχετικά με το πώς θα προετοιμαστούν επαρκώς οι εκπαιδευτικοί έτσι ώστε να μπορούν να βοηθήσουν τους μαθητές και με το πώς θα καλλιεργηθεί η συνεργασία.

Επίπεδο ΕΕ

Πολιτική συνεκτικότητα: Μια από τις προκλήσεις σε επίπεδο ΕΕ αφορά τον ορισμό της έννοιας της συμπεριληπτικότητας και της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης – όπως, ομοίως, πρόκληση αποτελεί ο ορισμός συναφών εννοιών όπως, μεταξύ άλλων, το φύλο, η ταυτότητα, και ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Η διευκρίνιση αυτών των εννοιών μπορεί να βοηθήσει στη δημιουργία κατανοητών και ξεκάθαρων δημόσιων πολιτικών σε όλη την Ευρώπη καθώς και στην υποστήριξη της ανεύρεσης των απαραίτητων πόρων για την καλύτερη υλοποίηση πολιτικών συμπερίληψης. Η ΕΕ θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει τη θέση της για να επιτύχει ομοφωνία μεταξύ των κρατών μελών και να διασφαλίσει ότι θα υπάρξει διάχυση μέσω εργαλείων όπως το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο. Επιπλέον, η ίδια η ΕΕ καθιστά δύσκολο για τις οργανώσεις το να συμπεριλάβουν τη διάσταση της συμπερίληψης σε όλα τα προγράμματα που χρηματοδοτούνται από την ΕΕ. Εκτός του να εκδίδει προσκλήσεις εκδήλωσης ενδιαφέροντος ειδικά προσανατολισμένες στη συμπερίληψη, η διάσταση αυτή θα μπορούσε να ενσωματωθεί συστηματικά σε όλα της τα προγράμματα. Τα θέματα αυτά θα πρέπει να αντιμετωπιστούν κατά την εφαρμογή του προσφάτως εκδοθέντος εκπαιδευτικού εγχειριδίου και του επικείμενου πλαισίου Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας που θα διαδεχθεί το «ΕΚ 2020».²⁵

Προσέγγιση ενδιαφερομένων μερών και συνεργασία²⁶: Μια ακόμα πρόκληση σε επίπεδο ΕΕ παραμένει η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων κατά την επεξεργασία πολιτικών συμπερίληψης²⁷. Υπάρχει ένα χάσμα μεταξύ της δράσης σε

²⁵ [LLLP statement \(2018\)](#) - LLLP Response to the second package of measures for creating a European Education Area – Lifelong learning and cross-sector cooperation are the key factors for success!

²⁶ [LLLP statement \(2017\)](#) - LLLP Response to Future of Learning Package: Building bridges between all forms and sectors of education is the future of learning in Europe.

²⁷ [LLLP statement \(2018\)](#) - LLLP Response to the second package of measures for creating a European Education Area – Lifelong learning and cross-sector cooperation are the key factors for success!

διεθνικό και θεσμικό επίπεδο και της δράσης που προέρχεται από τη βάση, το οποίο πρέπει να αντιμετωπιστεί.

Η νέα [Ανακοίνωση για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Εκπαίδευσης](#) περιλαμβάνει ήδη καλές πρωτοβουλίες όπως είναι οι Δρόμοι προς την Σχολική Επιτυχία (Pathways to School Success) και οι Ακαδημίες Εκπαιδευτικών Erasmus, ωστόσο, μια πτυχή που λείπει είναι ο ρόλος των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών στην υποστήριξη των σχολείων προκειμένου να επιτύχουν τους προγραμματισμένους στόχους τους.

Μακροπρόθεσμο όραμα: Όπως επισημάνθηκε στα αδύναμα σημεία του προγράμματος, η αλλαγή κουλτούρας στα σχολεία είναι μια διαδικασία που μπορεί να διαρκέσει περισσότερο από τα δύο χρόνια που διαρκούν τα προγράμματα – συμπεριλαμβανομένων ιδίως εκείνων που χρηματοδοτούνται από το πρόγραμμα Erasmus+. Η συνέχιση της υποστήριξης των επιτυχημένων προγραμμάτων μετά το τέλος τους θα οικοδομήσει πιο γερά θεμέλια και θα διασφαλίσει τη βιωσιμότητα των παρεμβάσεων.

- Σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, οι κύριες προκλήσεις που εντοπίστηκαν περιστρέφονται γύρω από τις επιπτώσεις της πανδημίας της COVID-19, τις δυσκολίες ανάμιξης ολόκληρης της σχολικής κοινότητας στο πρόγραμμα, τα ζητήματα συνδιαλλαγής με τα πολυεπίπεδα εκπαιδευτικά συστήματα, και τις ανεπάρκειες των εθνικών και περιφερειακών πολιτικών συμπερίληψης.
- Σε επίπεδο ΕΕ, οι προκλήσεις συμπεριελάμβαναν ζητήματα πολιτικής συνεκτικότητας από τα όργανα της ΕΕ σχετικά με τη συμπερίληψη, την καλλιέργεια της προσέγγισης των ενδιαφερομένων μερών και της συνεργασίας μαζί τους, και την έλλειψη υποστήριξης μακροπρόθεσμων προγραμμάτων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- Το πρόγραμμα InScool κατάφερε να σπείρει τον σπόρο των αρχών της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στη σχολική διοίκηση και να καλλιεργήσει μια κοινότητα πρωτεργατών – διευθυντών σχολείων, εκπαιδευτικών, προσωπικού και μαθητών – που θα υπερασπίζονται τη συμπερίληψη.
- Η προτεινόμενη μεθοδολογία που αναπτύσσεται στο Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο είναι μια σημαντική συνεισφορά του προγράμματος. Από την εμπειρία των εταίρων του προγράμματος και των εμπλεκόμενων μερών, η μεθοδολογία ήταν ένα καλό εργαλείο που βοήθησε τα σχολεία να κατανοήσουν την πολυμορφία στην δική τους σχολική κοινότητα, να εντοπίσουν τις ανάγκες των διαφορετικών ομάδων και να αξιολογήσουν τον αντίκτυπο των σχολικών δράσεων και της σχολικής κουλτούρας στις ομάδες αυτές, οδηγώντας έτσι τα σχολεία στη διαμόρφωση μιας σχολικής στρατηγικής κι ενός αντίστοιχου σχεδίου δράσης κατά των αποκλεισμών. Η διαπίστωση αυτή έγινε, παρά τα εμπόδια, καθ' όλη τη διάρκεια της υλοποίησης.
- Η υλοποίηση επηρεάστηκε κυρίως από τα εμπόδια εντός των εκπαιδευτικών συστημάτων, και από τα μέτρα που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση της πανδημίας της COVID-19. Ωστόσο, παρά τις απαραίτητες προσαρμογές, οι συμμετέχοντες, αξιολόγησαν θετικά τις δράσεις και το υλικό του προγράμματος.
- Τέτοια προγράμματα είναι πολύτιμα για τους εκπαιδευτικούς και την επαγγελματική τους ανάπτυξη. Οργανώσεις όπως αυτές που συμμετείχαν σε αυτήν την συνεργασία μπορούν πραγματικά να κάνουν τη διαφορά υποστηρίζοντας εκπαιδευτικούς στην προσπάθειά τους να κάνουν τη συμπερίληψη στα σχολεία πραγματικότητα.

